

נתן אלטרמן

מה קוים לדמותו הפיוטית

פי עֹזָה יְשׁוּעָה בְּתִי,
פי נְדוּקָה! פי שְׁלֵמָה! פי נְרָאָה!
גַם בְּרַמְסֵ אֶת נְיִי בּוֹצְטִי
לֹא אֶמְרֵי אֶבְרָהָ וְאַיִנָּה.

עוד תִּתִּי בֵּין אֶתִּי. בְּתִי,
עוד תִּרְאֵי פִי יַגְעָה לֹא זְהָבִי,
וְצִי, עַל אֶדְמַת בְּרִיתִי,
בְּנֶן אֶשְׁכַּב קָן יָמַד בְּתִקְלִי,
לֹא הַפֵּל הַבְּקִים בְּתִי,
לֹא הַפֵּל הַבְּקִים וְהַבְּקִי.

ואת חריפותיהתחושות הזאת ואת לשון הפיפיות הלזו, את זה הקיצור שאינו מצמ"צ, וזה מאור הפנים הנלווה לכובד-הראש — שיר נתן אלטרמן ביד אמן ברובה, ויודעת מידה וגבול, על פני כל דפי ספרו, שמחת עניים", שהוא מלבד זאת גם אחד הספ"רים הארצישראלים המובהקים ביותר, כי צביונו של הזנו טבוע בו וגם אופק הע"תיד הטוב נשקף אלינו, וכאילו קורא וארמר: — הושט יד, גע בנו, וחיית לעד!

ד.

לבוש שירו של נתן אלטרמן לבוש הדר הוא והופעתו בו חגיגית, כדרכו של תלמיד-הכם ואמן גדול, אלא שאי"ש הוא נותן בו, בכונת החילה, קמס בן קמט, כדי ליטול ממנו את הטעם של מלאכותיות ושל עמידה-לראות, שאינו לרוחו; כל סגולה אחת מסגולות אצילות-הנפש אשר לנ. אלטרמן היא העמסיות שאצלו, גם כקו אופי וגם כהשקפת-עולם; וסגולה זו היא הנותנת את אותותיה בתכני שיריו וגם בצורותיהם, ולא פעם אנו שומעים כמין קול-לואי של המון-עם לקולו היחיד של נ. אלטרמן; כי על כל חמסיסובלימציה הוא למחשבות הרווחות בעם ולרגשות הרוחשים בלאום, — ולא רק בשירים שעניני צבור וכלל הם נושאים, אלא גם בשירי הגות אישיים ובציורי זן, — ותמיד-מיד יש בשיר-היחוד שלו יותר מזה; כזה הוא "שיר עשרת האתים", כאלה הם "שירי מכות מצרים" ורבים משיריו הקט"נים והבודדים; מכאן גם אותנו שירי א"ר זה ית, הייתי אומר, שמתגלה בשיריהיום שלו, המוכתרים בשם "הטרי השביעי"; ודאי שונים שירים אלה משירתו הלירית, שהיא עיקר בעיקרים, אבל המבין לנפשם של דברים — לא יעלה לעולם סברה, כי שירי "הטור השביעי" הם מעשה של כל-אחד יד; ודאי ששירים אלה כוונתם פובליציסטית, אולם כל יודעי תין ישיגו על בקלה, כי אמלא היו אלה אחוזים ודברי קים בשרשי כשדונו היסודי של נ. אלטרמן, בהלך-נפשו בכלל ובנסיותיו האמנותיות בפרט, — לא היו מהמידים כליכך במשקלם שבהם ובוהרם ההולך לפניהם; ומשום כך, — מלבד ערכה של והשפעה הרעיונית שמשפיעים כל פעמי שירי "הטור השביעי" ושהיא, כמובן, מכונתו הראשונה של מתברס, הרי נודע להם ערך נוסף, ערך היגוכי גדול, כי על כן הם למדונו לדעת, כי חובת האזרח בעמו אינה מקלקלת את שורת האמנות, אדרבא, היא מחזקת אותה ומקרבת אותה גם ללבות של הרחוקים ממנה, בעקב סיבה זו או אתר; ומותר לנו לראות בשיריהיום של נ. אלטרמן כמין מעשה מהפכני בעל משמעות כפולה: — א) שעניני צבור, שהם נחלת הפובליציסטיקה, יש ויש להם שייכות ישירה וחוקה גם לשירה, ב) השירה כוחה עמח לא רק בחזרייהדרים, אלא גם ברשות הרבים, לכינוסיעם, באסיפות מדיניות ובעדים של אנשי מעשה ומפעל. —

זאבי

סגולות-יחוד אחדות אשר לכשרונו הפי יוסי של נתן אלטרמן — חריפות-השכל, ברקיהביטוי, אחדות-תופן ושלימות-הקי צב מראש השיר ועד לסימו — מן המפורסמות הן, ואינן צריכות עוד כל הורכה על ידי ניתוח והדגמה; וברור מאליו, כי סגולות יקרות-ערך אלו, המבוגות זו בזו ועולות בקנה אחד, כובשות תמיד את דעת הרבים ואת לבם, והסקרנות הערה לגבי כל דברי השיר של נתן אלטרמן — מוסיפה והולכת, מתוך ניתוש שעורכנונו לה הנאות רבות, כיוון שכל הקוראו חש בעליל, כי האיש במלוא פריחתו הוא שופע כוח של יצירה, ואין כל שיר משיריו אלא חלק אחד מתוך השלימות, שאינה נגרעת במאום על ידי מה שהיא פורסת מעצמה ונותנת, ואדרבא, — נשמרת היא והולכת, מוסיפה ומתעצמת.

ואם כזה הוא מקור השירים, כי עתה מוסבר ומובן לנו התיוך הטוב והנסוך עליהם והביר, גם כשתכנם מלא עצבות או שכוונתם סאטירית ואמצעיה סארקאזם ב"טה; זהו השפצ הנפשי ששאר — המסביר לנו את פניו מבין-השיטין של המושר והר מובע על-מלאת; ועוד הכונה מצויינת נודעת לנתן אלטרמן: — שיצירתו אצלו היא כמין חובה ומצחה המורה, ואף-על-פי-כן גם שוש ישיש אלי שיר; ועל כן לא יפלא הדבר, שבקראך בשיריו יש ונר"אה לך שאתה שרוי בחברתו של אדם מופלא, אשר שני גילים לו בבת-אחת, גיל של זקן בעמיו, לפי מידת האחריות וכור ברהראש, וגיל של צעיר ובחור, — לפי צלילות הקול ואונו בו.

קודם לכל ראויים לשימת-לב מיוחדת הנושאים שנתן אלטרמן שר אותם; ולא רק זה שהם רבים ושונים מן הרגיל, ולא זו בלבד שהוא קונה טעם ומקנה חשיבות לענינים, שהם בבחינת "נודחים" מחוג זיק"תה של השירה, אלא שיש עמו עוז הדעה — להלביש פאר ולקשור עטרה לנושאים שיש עליהם כמין חרם, המוסכסב"ש-תיקה, מלהביאם אל טרקלין הפיוט; עוד בספרו "כוכבים בחוץ" (שיצא לאור לראשונה בתרצ"ח) — הוא שר ל...מכולת, לשוק ולמסחר; ומאז ולהלן חזר והעלה נושאים, אנטטי-שיריים אלה למדרגה גבוהה מאוד מצד תפיסת הויותם וגם מבחינת עיצובם האמנותי, ואין ספק כי עוד יציינום כנקודות-מפנה וכתעודה נעלה לשינוי ערכין רעיוניים שאצלנו; והלא באותו ספר עצמו, ליד שירים על פורריריערי, על כפה אדומה, על ליל שרב ועל הירח, על בתי-המוזג ועל הקרקס, — מפליאים אותנו כבר גם שירים, חזקים בטענם ועדינים ברקמתם, על המופשט, כגון שיר על נשמת האור, על מהות הקול, על מערומי האש, על הנאום וכד'; שירים עיוניים הם אלה, שכל הגדרה בהם חסובה ובנוייה על דיוק, ואם כי הם מוקקים אותך לריכוזהשכל, — אין לומר עליהם בשום אופן שהנגינה הפנימית נדחקה ממעמדה לראשי, וכי השיר רה הוא כאן אמצעי בלבד ולא גם מטרה לעצמה, דבר שהוא מאפיו של נ. אלטרמן ומכוונותיו הראשונות; הנה, דרך משל, בית אחד משירו "הנאום":

— הממריא בחומה ומשביע-לגשת!
והופך לנחשול ומקביע — לננס!
הפוצא אֶת הרעם בקשת הקשבו,
הפוצר קפל בנדקה של הפוס...

כאן ניתן דין שווה למשקלה של המחשבה וגם לפיוסיות הגדרתה; ודקות ההשגה מצאה לה תיקון מצויין בתיאור צב"עונוי כזה עד שמשמע-אווון הפך באורח טבעי כליכך למראה עינים.

ספרו השני של נתן אלטרמן, "שמחת עניים", הנו פסיפס צבעוני של שירים שהם בהיבשה גם אישיים, ויסודם — הליריקה, וגם עממיים ויסודם — הבלדה; כאן באו על ביטויים המלוטש הרגשות עם מחשיבות, אמנותי-הבל ודעות קדומות עם רעיונות צרומים, מנהגים ופולחנים, אינטינקטים ואטאביזמים, הרהורים אציליים ותחושות מעודנות; כאן מושרים זמרוינות עתיקים וגם טשאות-נפש לימים יכוראו; שיר אחד משלים את משנהו, ואעפ"כ — חי וקיים בזכות יחוס-עצמו; יש לכל הספר הנה — סיפור מעשה, אלא שהוא כמין הגורתי-שני לצרור ענינים, הקרוי בים ללבו של המשורר ומעסיקים את דעתו; למרבה התבוננת ולהאדרת ההשגה הנכונה העמיד כאן נ. אלטרמן את הדברים באור ראטרופקטיבי, הייתי אומר, כי על כן הוא נוהגם לנו כהשתקפם בעינו של האיש מן העולם, שהיהדות מגדירה אותו כעולם-האמת; אכן, — בשמחת עניים" מדובב המשורר שפתיו של ישך עמר, ותוא המגלה לנו את הפנים החדשות אשר לקנאת האיש אל אשת-נעוריו, לדאגת בעל לשארה וכסותה של רעיתו; אפילו ממראות-טבע מתפעל ה"בר-מינו" ועל חמטה וכסילות הוא מהרהר בקול רם, לרגש הנקמה יבין ועל כאב הבויון והי הרפה הלאומית יחריט; על הגבורה שביעבודת כפים ועל הוד התקרבה העממית ישא דברו המחכים; שמהות עם יגונות, מראות ממש וגם דמיונות, רגש כפשוטו ודעיון במופשטו — ממוגים לכללות בספר "שמחת עניים", וגם נפרדים בו לפריסיותם; הוא כולל גם הרגשת-עולם, גם השקפת-עולם, ספר ליחיד ביחידותו וגם לציבור בצבוריותו; תמות מהלך בו על פני כל העמודים ופחדים רוחשים בהם, וזה כן זה אינו מדכא, כי כאן ספר החיים דווקא, ספר של היצר-לחיים טובים וכן שלמים, על כל ההפכים שבהם; כאן שבט-מוסר מן האכזריים ביותר:

תרפת הנקמים אשר נקכו שולל,
תרפת רבים פים אשר נאלו שָׁלָל,
קצורים באַפְסִי-גע ובהרום שרביט —
תרפה, האם שבעת? תרפה, האם רנית?
גנשקחים ירונה, ולחיים ירפא,
וארץ עוד תחליף קיצה וגם תרפה,
ותקצה קול אכל יגניגות תקפה,
אבי קען נודיך את התרפה?
וליד שבט המוסר — לשון רוד ונחמה מן המטשירים ביותר;